

ЗЕМЕЛЬНОЕ, АГРАРНОЕ, ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

УДК 349.6:540.456

ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ БОЛІТ В УКРАЇНІ

Орест ЖИДАН,
аспірант кафедри цивільного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

SUMMARY

The article is devoted to research peculiarities of using natural resources swamps in Ukraine. It analyses the current legislation of Ukraine and scientific sources on relations in the area of natural resources of swamps in Ukraine. Characterized uses of natural resources of swamps in the Ukraine, which are enshrined in the legislation of Ukraine, namely the use of swamps for peat extraction, water use in the territory of marshes, swamps of forest resources, the use of vegetation of marshes and fauna. In the article emphasizes that swamp – a holistic natural territorial complex consisting of land and associated with her natural components – water, peat and inherent in him flora and fauna, so if you use natural resources of swamps you should take into account its specificity.

Key words: swamp, peat, water, swamps of forest resources, vegetation of marshes, fauna, natural and territorial complex.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей використання природних ресурсів боліт в Україні. Здійснюється аналіз чинного законодавства України та наукових джерел щодо правовідносин у сфері використання природних ресурсів боліт в Україні. Характеризуються види використання природних ресурсів боліт в Україні, які доцільно виділити в законодавстві України, а саме: використання боліт для розробки родовищ торфу, водокористування на території боліт, використання лісових ресурсів боліт, використання болотної рослинності та фауни. У статті підкреслюється, що болото – це цілісний природно-територіальний комплекс, який складається із земельної ділянки та взаємопов'язаних з нею природних компонентів: води, торфу і притаманних їй флори та фауни. Тож використання природних ресурсів боліт має здійснюватися з урахуванням їх специфіки.

Ключові слова: болото, торф, водокористування, лісові ресурси боліт, болотна рослинність, фауна, природно-територіальний комплекс.

Постановка проблеми. Україна наділена багатими природними ресурсами, серед яких земля, надра, атмосферне повітря, води, болота, що мають виключне значення. Вагому роль в економіці нашої країни виконують болота, тому що на їх територіях розміщуються цінні родовища корисних копалин (газу, нафти, торфу тощо). На жаль, природні ресурси боліт використовуються не найбільш ефективно, часто на шкоду інтересам їх охорони і відновлення. Тому як раніше, так і на цей час гостро постає питання раціонального використання природних ресурсів боліт в Україні. Разом з цим правовий режим використання природних ресурсів боліт слід розглядати в комплексі з правовим режимом відповідної категорії земель, тобто розглядати земельну ділянку, розташоване на ній болото та взаємопов'язані з ним природні компоненти (воду, торф і притаманні йому флору та фауну) як комплексний об'єкт правового регулювання. Тому болота вимагають належного правового регулювання, чіткого закріплення їх правового режиму та порядку використання, що, у свою чергу, має базуватись на системних комплексних теоретичних дослідженнях особливостей використання природних ресурсів боліт. Особливо актуальні такі дослідження в Україні, адже сумарна площа болотних угідь нашої країни посідає досить вагомe місце у світі.

Стан дослідження проблеми. Будь-які самостійні, комплексні дослідження питань правового регулювання використання природних ресурсів боліт в Україні навіть на рівні фахових наукових публікацій сьогодні відсутні.

Окремі питання, що стосуються правового регулювання використання природних ресурсів боліт в Україні, опосередковано викладені в процесі земельно-правових (М.В. Шульга, А.М. Мірошніченко) та еколого-правових досліджень водних (Н.Р. Кобецька, Н.В. Фролова, В.В. Семків), надрових (О.А. Грицан) та лісових відносин (С.Е. Шершун).

Мета статті – визначення сутності та особливостей використання природних ресурсів боліт в Україні; проведення аналізу законодавства України і наукових джерел щодо використання природних ресурсів боліт; характеристика основних видів використання природних ресурсів боліт в Україні, які доцільно закріпити у законодавстві України, а саме: використання боліт для розробки родовищ торфу, водокористування на території боліт, використання лісових ресурсів боліт, використання болотної рослинності та фауни.

Виклад основного матеріалу. Болото є особливим видом природних об'єктів, комплексним природним об'єктом, що характеризується нероздільністю природних елементів (земельної ділянки, води, торфу, рослинності та тваринного світу), які в сукупності і утворюють самостійний природний об'єкт. Багатофункціональне призначення болота як природного комплексу використовується для різноманітних потреб як в цілісності, так і стосовно кожного природного ресурсу, який до нього входить.

Правовий режим використання природних ресурсів боліт в Україні ускладнений тим, що у різних кодексах України болото відносять до різних категорій земель за-

лежно від цільового призначення та природних властивостей боліт. Так, болото, згідно з Водним кодексом України, відноситься до земель водного фонду, у Лісовому кодексі України – до нелісових земель, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства. Правовий режим використання боліт також може бути доповнений законодавством про тваринний та рослинний світ. Торф, як основний природний ресурс боліт, також має властивості корисних копалин, які належать до сфери надрового права.

Сучасні шляхи використання природних ресурсів боліт охоплюють такі напрями: сільськогосподарське використання (пасовища, луки, частково рілля); промислове використання (розробка родовищ торфу і використання як цінної хімічної сировини для промисловості, добрива у сільському господарстві, палива для побутових потреб, як лікувальний природний ресурс); використання громадянами для власних потреб (збирання дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів, очерету, хвощу, пухівки, журавлини тощо).

Зважаючи, що болото є комплексним природним об'єктом, а правове регулювання будується за поресурсовим принципом, то можна виділити такі види використання боліт: використання боліт для розробки родовищ торфу, водокористування на території боліт, використання лісових ресурсів боліт, використання болотної рослинності та фауни.

Основним видом використання природних ресурсів боліт є розробка родовищ торфу, яка зумовлює зміни не лише динамічних системоутворювальних компонентів (рослинності, тваринництва і води), але й більш стійких (рельєфу і літології). Використання боліт для розробки родовищ торфу посідає чільне місце не тільки в економічному аспекті, а й являє собою надзвичайно важливий елемент у структурі права надрокористування як специфічний правовий інститут.

Кодексом України про надра [1] закріплено загальні положення, що стосуються розробки родовищ торфу в Україні. Кодекс встановлює перелік видів надрокористування, які по суті відносяться до спеціального природокористування, а отже, і використання боліт для розробки родовищ торфу є різновидом спеціального надрокористування, а саме – добування корисних копалин.

У ст. 21 Кодексу України про надра закріплено, що надра у користування для видобування прісних підземних вод і розробки родовищ торфу надаються без надання гірничого відводу на підставі спеціальних дозволів, що видаються після попереднього погодження з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Болота можуть передаватися у користування для розробки родовищ торфу підприємствам, установам, організаціям і громадянам лише за наявності у них спеціального дозволу на користування ділянкою болота для розробки родовищ торфу. Порядок надання спеціальних дозволів на користування ділянкою болота для розробки родовищ торфу встановлений постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 року № 615 [2], де в п. п. 8, 14, закріплено, що без проведення аукціону дозвіл надається у разі

геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки та видобування торфу, а також бурштиноносних порід на ділянках проявів бурштину, які не мають промислового значення, розмір яких не перевищує один гектар.

Згідно зі ст. 150 Земельного кодексу України [3] торфовища з глибиною залягання більше одного метра й осушені, незалежно від глибини, відносяться до особливо цінних земель. У Земельному кодексі України не передбачено вилучення (викуп) особливо цінних земель для розробки родовищ торфу. При цьому на родовищах з глибиною залягання торфу менше 1 м підприємства не можуть працювати через економічну недоцільність.

У законодавстві України не пояснюється, де проходить межа між болотом та сучасним торфом. При галузевій невизначеності торф'яного болота в ході проектування заходів щодо його використання не завжди можна провести межу між органічною масою і торфом, болотом і землею, лісом і водним об'єктом. Тому мають бути визначені територіальні контури виділеної ділянки болота, де буде здійснюватися розробка родовищ торфу. Це потрібно зробити для того, щоб безпечно проводилися роботи з розробки родовищ торфу та заборонити розробку родовищ торфу на окремих ділянках болота для забезпечення національної безпеки та охорони навколишнього природного середовища. Користувач торфовищ, що отримав виділену ділянку болота для видобутку торфу, має виключне право здійснювати в його межах видобуток торфу відповідно до наданого права.

При наданні у користування боліт для розробки родовищ торфу треба враховувати те, що болото є цілісним природно-територіальним комплексом, який складається із земельної ділянки та взаємопов'язаних з нею природних компонентів: води, торфу і притаманними їй флорою та фауною. О.А. Грицан підкреслює, що користування надрами – це діяльність, яка впливає не лише на надра, але й на всі пов'язані з ними природні об'єкти. Тому метою раціонального використання надр є зведення негативного впливу людини на довкілля у процесі надрокористування до мінімуму та одночасне максимальне та ефективне залучення ресурсів надр (мінерально-сировинних, рекреаційних, лікувальних) у соціально-виробничу сферу [4, с. 182].

Наша держава повинна взяти під суворий контроль використання боліт при розробці родовищ торфу, провести їх інвентаризацію, здійснювати моніторинг боліт та заохочення власників або користувачів боліт при їх обмеженому здійсненні діяльності на такій території. Органи державної влади повинні видавати дозволи на використання боліт для розробки родовищ торфу після ретельного вивчення всіх їх особливостей, врахування всіх компонентів боліт та проведення експертизи торфовищ, які знаходяться на території боліт, щоб не призвести певний регіон до екологічної катастрофи. У Швеції, як і в Фінляндії та Данії, болота перебувають під особливою державною охороною. Земельні власники цих країн отримують (за обмеження) компенсаційні виплати, звільнення від податків, їх земельні ділянки можуть бути викуплені державою або місцевою владою. Швеція, яка прийняла Закон про поклади торфу, подає нам добрий приклад [5, с. 36]. На сьогоднішній день в Україні активно розробляються програми розвитку торф'яної галузі.

Розробка родовищ торфу в Україні сьогодні є незначною через її нерентабельність, зменшення попиту. Цей попит тільки починає відновлюватись, тому що торф – це

той вид корисних копалин, який є альтернативним природному газу. Для його підвищення потрібні ще детальні новітні розробки шляхів використання торфу та усунення протиріч у законодавстві України щодо розробки торфових родовищ.

Використання боліт можливе і в системі видів водокористування, які регламентуються земельним та водним законодавством України. Водокористування на території боліт – це використання природних компонентів боліт фізичними та юридичними особами для задоволення питних, лікувальних, оздоровчих, спортивних, промислових, господарсько-побутових та інших потреб.

Водокористування можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному розумінні. Н.Р. Кобецька зазначає, що в об'єктивному розумінні право водокористування – це сукупність еколого-правових норм, які регулюють суспільні відносини з приводу раціонального, ефективного та еколого безпечного використання вод, порядок виникнення та припинення відносин з використання водних об'єктів, систему прав і обов'язків водокористувачів. У суб'єктивному розумінні право водокористування – це врегульована законодавством можливість суб'єктів використовувати водні об'єкти та їх ресурси для задоволення своїх різноманітних потреб [6, с. 185].

Водне законодавство України твердить, що водокористування може бути двох видів – загальне та спеціальне. Водним і Земельним кодексами України визначено, що землі, які зайняті болотами, віднесені до категорії земель водного фонду, тому можна стверджувати, що на території боліт можуть бути такі види водокористування, як загальне та спеціальне.

Загальне водокористування на території боліт – різновид права загального природокористування, яке здійснюється безоплатно громадянами для задоволення питних, лікувальних, оздоровчих та інших потреб з урахуванням обмежень, які визначені в законодавстві України. Кожен громадянин має право без надання відповідного дозволу здійснювати загальне водокористування на території боліт. Територія боліт, де здійснюється громадянами загальне водокористування, не закріплюється за окремим громадянином. Це твердження впливає із Конституції України [7], де сказано, що кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Законодавство України визначає підстави для встановлення обмежень загального водокористування на території боліт. До підстав, щодо яких можуть встановити обмеження загального водокористування на території боліт, відносяться: охорона життя та здоров'я громадян; охорона боліт від забруднення та засмічення; знищення особливо цінних видів флори та фауни тощо.

Спеціальне водокористування на території боліт – це різновид права спеціального природокористування, яке здійснюється на підставі спеціального дозволу, який виданий на певний термін за відповідну оплату фізичними та юридичними особами. Спеціальне водокористування на території боліт передбачає забір води, скидання стічних вод, використання води для задоволення лікувально-оздоровчих цілей, питних та господарсько-побутових потреб населення, потреб промисловості та ін. Суб'єктами спеціального водокористування можуть бути фізичні та юридичні особи, у яких в класифікаторі видів економічної діяльності зазначений вид спеціального водокористування, а також за оплату отримали від органів держави та органів місцевого самоврядування спеціальний дозвіл. Видача до-

зволу на спеціальне водокористування здійснюється за клопотанням фізичної та юридичної особи з обґрунтуванням потреби у здійсненні спеціального водокористування. Даний спеціальний дозвіл видається на певний термін із зазначенням умов спеціального водокористування.

Водокористування на території боліт можна здійснювати на умовах оренди даного об'єкта. Оренда боліт в Україні може здійснюватися на підставі чинного земельного та водного законодавства України. У ч. 4 ст. 59 Земельного кодексу України [3] закріплено, що громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, озера, водосховища, інші водойми, болота та острови для сінокосіння, рибогосподарських потреб (у тому числі рибництва (аквакультури)), культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт, догляду, розміщення та обслуговування об'єктів портової інфраструктури і гідротехнічних споруд тощо, а також штучно створені земельні ділянки для будівництва та експлуатації об'єктів портової інфраструктури та інших об'єктів водного транспорту. Таке твердження є декларативним положенням, яке дозволяє здійснювати оренду боліт як земель водного фонду України, але не визначено порядку оренди земель водного фонду в Україні та не розроблено типового договору оренди таких земель.

За договором оренди боліт в строкове платне користування надається цілісний природно-територіальний комплекс, який складається із земельної ділянки та взаємопов'язаних з нею природних компонентів: води, торфу і притаманними їй флорою та фауною. На підставі договору оренди громадяни та юридичні особи можуть використовувати болото для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт.

Договір оренди боліт має ознаки цивільно-правового і земельно-правового договору. Тому загальні положення про договір оренди боліт регулюються цивільним законодавством, а особливості передачі в оренду боліт – земельним законодавством. Статтю 59 Земельного кодексу України доповнити частиною 6 вказаного замість: «До відносин оренди земель водного фонду застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених цим Кодексом».

Болото також може використовуватися для потреб лісового господарства та безпосереднього використання лісових ресурсів. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Лісового кодексу України [8] до земель лісгосподарського призначення належать лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства.

С.М. Шершун зазначає, що особливе значення в системі лісового законодавства має термін «лісові ресурси». Цей термін певним чином конкретизує і поняття «ліс», який сам по собі є комплексним природним ресурсом, що складається з багатьох компонентів та властивостей. Саме лісові ресурси є тим об'єктом, з яким пов'язане лісокористування [9, с. 25]. Отже, лісові ресурси боліт – це ресурси, що розміщені на території боліт, які належать

до земель лісогосподарського призначення; виконують водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції та перебувають під особливою охороною з боку держави, громадських та міжнародних організацій.

Територія боліт багата на лісові ресурси, які представлені унікальною флорою та фауною, і вимагають особливої порядку їх раціонального використання.

Використання лісових ресурсів боліт у законодавстві України не врегульовано, лише визначені загальні положення, що стосуються порядку використання лісових ресурсів. Лісовий кодекс України твердить, що використання лісових ресурсів може бути двох видів – загальне та спеціальне, тому використання лісових ресурсів боліт може бути двох видів – загальне та спеціальне, з урахуванням специфіки та особливостей боліт.

На території боліт, які перебувають у державній, комунальній власності та у приватній власності тільки за згодою власника, громадяни можуть безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби, очерет, хвощ, пухівку, журавлину тощо.

Спеціальне використання лісових ресурсів боліт може здійснюватися в порядку спеціального використання лісових ресурсів, яке регулюється законодавством України. Йому притаманні такі види спеціального використання лісових ресурсів, які передбачені в чинному законодавстві України: заготівля другорядних лісових матеріалів; побічні лісові користування; використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних та освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт. Спеціальне використання лісових ресурсів боліт здійснюється на території боліт, які виділяються для цієї мети без надання їх у приватну власність. Слід розуміти, що фізичні та юридичні особи, яким виділили болото для спеціального використання лісових ресурсів здійснюють вплив не тільки на лісові ресурси боліт, але і на земельну ділянку, на якій розташоване це болото та взаємопов'язані його природні компоненти – вода, торф, флора та фауна. Тому у рамках спеціального використання лісових ресурсів боліт треба враховувати специфіку боліт та посилену їх охорону з боку держави, громадських та міжнародних організацій.

Болотам притаманна своєрідна болотна рослинність та фауна, які вимагають бережного та раціонального їх використання. Флора боліт включає харчові та лікарські рослини. Завдяки великому різноманіттю болотних угідь Україна має значні ресурси водолюбних птахів, серед яких у різні пори року зустрічаються рідкісні зникаючі види. Тому особливо важливу флору та фауну боліт слід віднести до складу природно-заповідного фонду України – національної природної скарбниці, де під державною охороною будуть зберігатися рідкісна болотна рослинність та унікальні представники тваринного світу. Використання болотної рослинності та фауни в Україні може здійснюватися на підставі законів України «Про рослинний світ» та «Про тваринний світ». Ці закони України твердять, що використання болотної рослинності та фауни може бути двох видів – загальне та спеціальне.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про рослинний світ» [10] у порядку загального використання природних рослинних ресурсів громадяни можуть збирати лікарську і технічну сировину, квіти, ягоди, плоди, гриби

та інші харчові продукти для задоволення власних потреб, а також використовувати ці ресурси в рекреаційних, оздоровчих, культурно-освітніх та виховних цілях.

Спеціальне використання болотної рослинності може здійснюватися в порядку спеціального використання природних рослинних ресурсів, яке регулюється законодавством України. Йому притаманні такі види спеціального використання природних рослинних ресурсів, які передбачені у чинному законодавстві України: збирання лікарських рослин; заготівля живиці; заготівля кори, лубу, деревної зелені, деревних соків тощо; збирання квітів, ягід, плодів, горіхів, насіння, грибів, лісової підстилки, очерету тощо; заготівля сіна; випасання худоби.

Фауністичним законодавством досить детально врегульовані питання використання об'єктів тваринного світу. Загальне використання об'єктів тваринного світу на території боліт дозволено без вилучення їх із природного середовища, руйнування їхнього житла чи споруд (нір, хаток, гнізд, лігв, мурашників, бобрових загат тощо), порушення середовища існування тварин, погіршення умов їх розмноження, а також без знищення тварин. Всі інші види діяльності щодо використання диких тварин на території боліт здійснюються на підставі спеціального використання об'єктів тваринного світу відповідно до Положення про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р., № 459 [11].

Висновки. У законодавстві України доцільно виділити такі види використання природних ресурсів боліт:

- 1) використання боліт для розробки родовищ торфу;
- 2) водокористування на території боліт;
- 3) використання лісових ресурсів боліт;
- 4) використання болотної рослинності та фауни.

Оскільки болото є цілісним природно-територіальним комплексом, який складається із земельної ділянки та взаємопов'язаних з нею природних компонентів – води, торфу і притаманних їй флори та фауни, то використання природних ресурсів боліт має здійснюватися з урахуванням їх специфіки.

Громадяни та юридичні особи, які використовують болото, зобов'язані дотримуватися обов'язків, що закріплені у чинному законодавстві України щодо збереження, відтворення болота, підтримання його в належному стані, необхідному для забезпечення його цільового використання. Необхідно знати та пам'ятати, що при розробці родовищ торфу, водокористуванні, використанні лісових ресурсів боліт значний вплив на болота або вилучення їх компонентів може призвести до їх повного знищення та порушення гідрологічного балансу певного ряду місцевості, а також, у результаті, до екологічної катастрофи.

Очевидною є необхідність розробки єдиного уніфікованого правового режиму та системного підходу до правового регулювання використання боліт в Україні, які є не лише об'єктами використання і джерелами цінної органічної сировини, але й унікальними природними утвореннями, що виконують важливі біосферні функції. З цієї метою слід розглядати у законодавстві України передачу в користування цілісного об'єкта – болота і використання його природних ресурсів.

Список використаної літератури

1. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р., № 132/94-ВР / Офіц. сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.Rada.gov.ua>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами» від 30.05.2011 р., № 615 / Офіц. сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.Rada.gov.ua/laws/show/615-2011-p>.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
4. Грицан О.А. Зміст охорони та раціонального використання надр // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ : РВВ ІФУПКДГ, 2012. – Вип. 5. – С. 178–183.
5. Сиваков Д.О. Водное право : [учеб.-практ. Пособие] / Д.О. Сиваков. – М. : Юстициформ, 2007. – 262с.
6. Кобецька Н.Р. Екологічне право України : [навчальний посібник] / Н.Р. Кобецька. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. / Офіц. сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
9. Шершун С.М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / С.М. Шершун. – Київ, 2005.
10. Закон України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р., № 591-XIV / Офіц. сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/591-14>.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення» від 10.08.1992 р., № 459 / Офіц. сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.Rada.gov.ua>.